

Den befästa Lindholmen

Lundby 136 | Slottsberget, Lindholmen | Bebyggelselämningar
Förundersökning | Göteborgs kommun

Tara Gullbrand

ARKEOLOGISK RAPPORT FRÅN
GÖTEBORGS STADSMUSEUM
ISSN 1651-7636
© Göteborgs Stadsmuseum 2014
Norra Hamngatan 12
411 14 GÖTEBORG
www.stadsmuseum.goteborg.se

REDAKTION
Else-Britt Filipsson
Ulf Ragnesten
Tom Wennberg

OMSLAGETS GRAFISKA FORM
Mimmi Andersson

Bild: Karta över Lindholmen av P. Dahlbom 1789. Krigsarkivet 042-4037-465a
TOPOGRAFISKA OCH EKONOMISKA KARTAN
© Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3211

KARTOR FRÅN STADSBYGGNADSKONTORETS DATABAS
© Göteborgs Stadsbyggnadskontor

INNEHÅLL

INLEDNING	3
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	4
MÅLSÄTTNING OCH METOD	4
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ	5
TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR	8
GRÄVNINGSIAKTTAGELSER	8
TOLKNING OCH DATERING	11
ANTIKNVARISK BEDÖMNING	13
LITTERATUR	14
BILAG A 1. Fyndlista	

Figur 1. Blå kartan, skala 1:100 000. Göteborg med undersökningsområdet markerat.

SLOTTSSBERGET, LUNDBY 136

Arkeologisk förundersökning, medeltida slottslämning

Figur 2. Ortofoto 2008. Slottsberget på Lindholmen i Göteborg. Fornlämning Lundby 136 markerat med streckad röd linje, det aktuella undersökningsområdet markerat i blått.

På uppdrag av Länsstyrelsen i Västra Götaland har Göteborgs stadsmuseum gjort en arkeologisk förundersökning på Slottsberget i Göteborg, där fornlämning Lundby 136 är belägen och utgörs av lämningar från Lindholmens medeltida slottsruin. Förundersökningen gjordes i samband med att Slottsbergets samfällighetsförening skulle utföra förstärkningar av lokalvägen på området. Schaktningsarbete skulle bland annat ske på den plats där Gustaf Brusewitz dokumenterat ett bröstvärn på 1860-talet (figur 5, nr 4). Undersökningen utfördes av en arkeolog under en dag i april 2007. Medeltida byggnadsmaterial påträffades längs hela undersökningssträckan. Någon rapport färdigställdes inte i samband med undersökningstillfället och dessvärre har en del dokumentationsmaterial förkommit. Denna rapport skrivs i juli 2014 baserat på fotografier, fyndmaterial och administrativa handlingar.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut nr:	431–49727–2004
GSM dnr:	379/05-5331
Uppdragsgivare:	Slottsbergets samfällighetsförening
Läge:	Slottsberget
Ekonomisk karta:	7B 0d
Koordinater i rikets nät:	N: 6399932, E: 317029 (SWEREF 99 TM)
Grävningsorsak:	Förstärkning av lokalväg
Grävningsinstitution:	Göteborgs stadsmuseum
Tidpunkt för undersökning i fält:	2007-04-12
Undersökt yta:	ca 200 löpmeter
Antal arkeologtimmar i fält:	3
Platsledare:	Mona Lorentzson
Övriga deltagare i fält:	-
Fotograf:	Thomas Henricson
Inventarienummer:	GSMS:050006

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Ingreppet att förstärka den befintliga vägen på Slottsberget innebar bland annat att bygga en stödmur för att förhindra sättningar i gatan, och inför detta var schaktning med grävmaskin längs med gatans kanter nödvändig. Det bedömdes finnas stora chanser att påträffa lämningar av Lindholmens medeltida slott, som tidigare undersökts på andra platser inom fornlämningsområdet. Schaktningen skulle utföras bland annat på platsen för en mur som tolkats som ett bröstvärn och dokumenterades av Gustaf Brusewitz på 1860-talet (figur 5, nr 4).

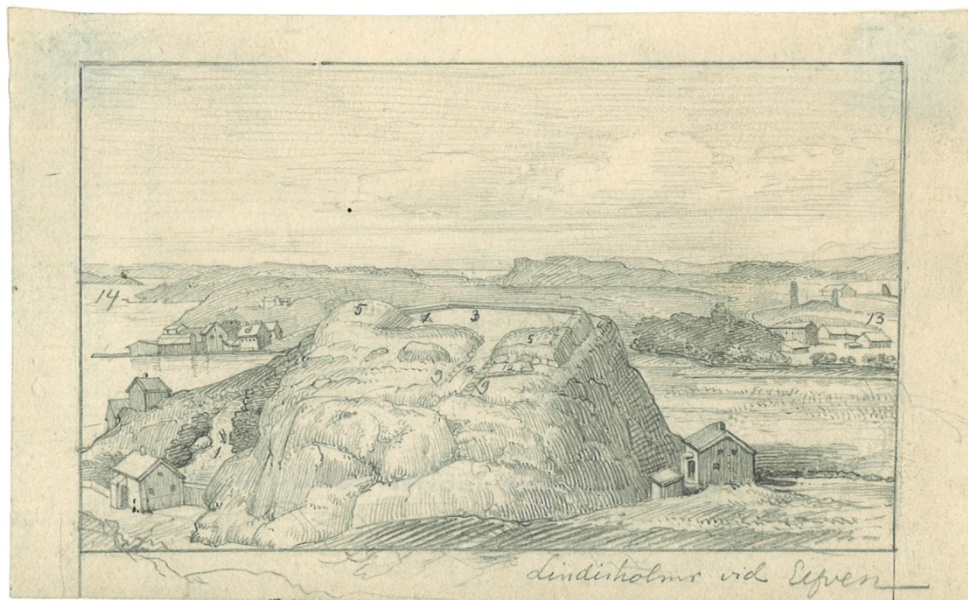
Syftet med undersökningen var att fastställa i vilken utsträckning lämningar efter slottets murar fanns bevarade inom undersökningsområdet, samt att dokumentera de lämningar som framkom.

Förundersökningen utfördes av en arkeolog under en dag, vilket skedde i form av en schaktningsövervakning av den cirka 200 meter långa gatusträckningen på Slottsberget.

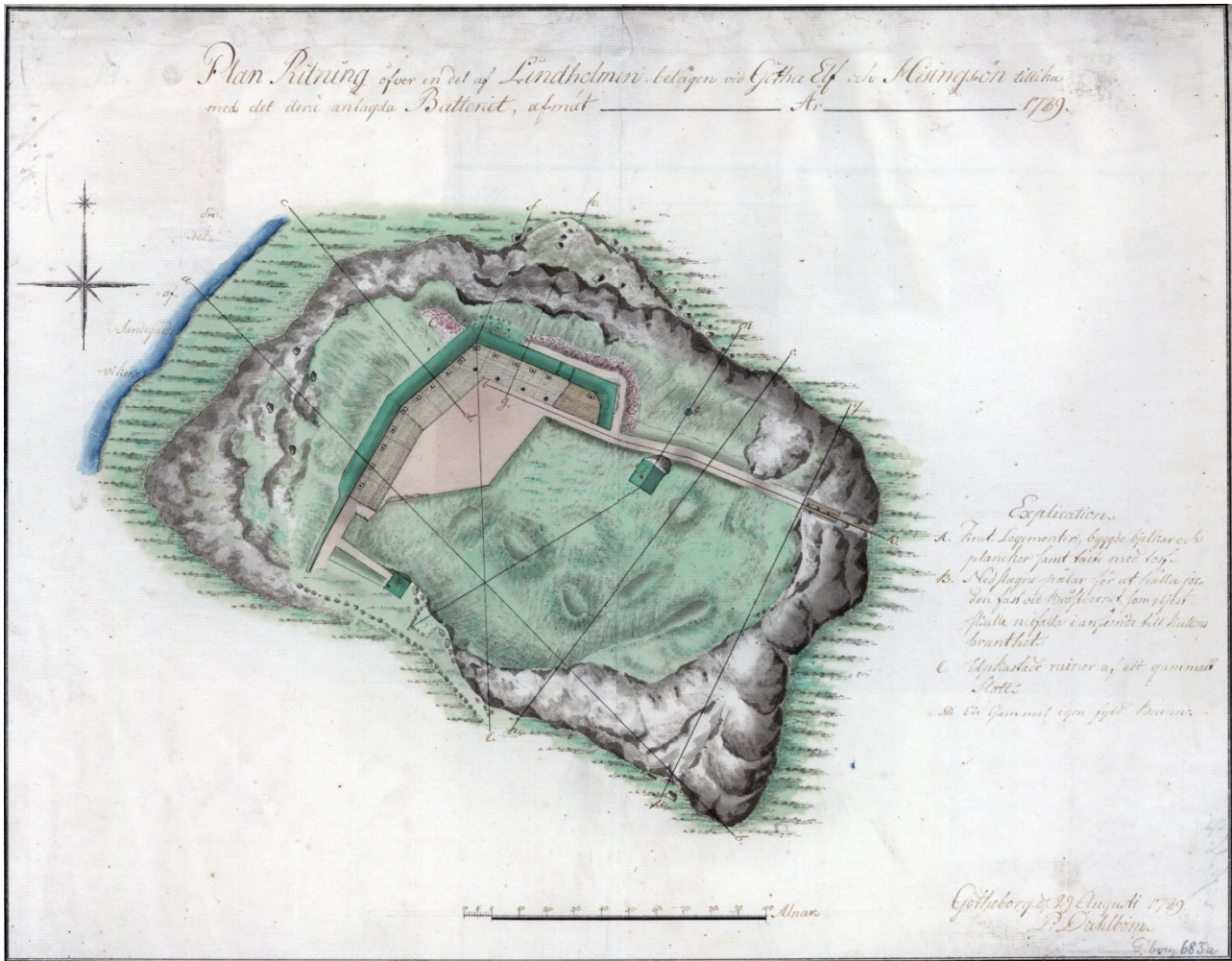
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Slottsberget är ett bergsparti beläget vid Göta älv och är en del av Lindholmen på Norra Älvstranden i Göteborg (figur 1-2). Platsen omnämns i Håkon Håkonssons saga i samband med att den norske kungen bodde här under sina förhandlingar med Birger Jarl år 1253. Då var Lindholmen, som namnet antyder, en holme och en strategiskt viktig punkt för att försvara älvmynnningen. Det är inte känt om det ännu fanns någon befästning på platsen redan då, men år 1333 dateras ett brev ”in castro nostro Lindholm”, det vill säga den befästa Lindholmen. Det var vid denna tidpunkt en av rikets kungliga förvaltningsborgar, i ett område med snabba politiska förändringar (Berg 1902; Brusewitz 1864; Ekre 1992).

År 1337 blev ett dokument daterat på Lindholmen där Sven i Lödöse, kanik i Skara och kunglig fogde på Lindholmen lovar att överlämna slottet till drottning Blanka i händelse av kung Magnus frånfälle. Drottningen hade nämligen fått bland annat Lindholmens slott i morgongåva. Här slutar de egentliga uppgifterna om själva slottet. När hertig Johan 1559 besökte Älvsborg nämner han Lindholmen som en lämplig plats för en ny stad men borgen omtalas inte vid detta tillfälle, förmodligen är den då tagen ur bruk och raserad (Berg 1902; Brusewitz 1864).

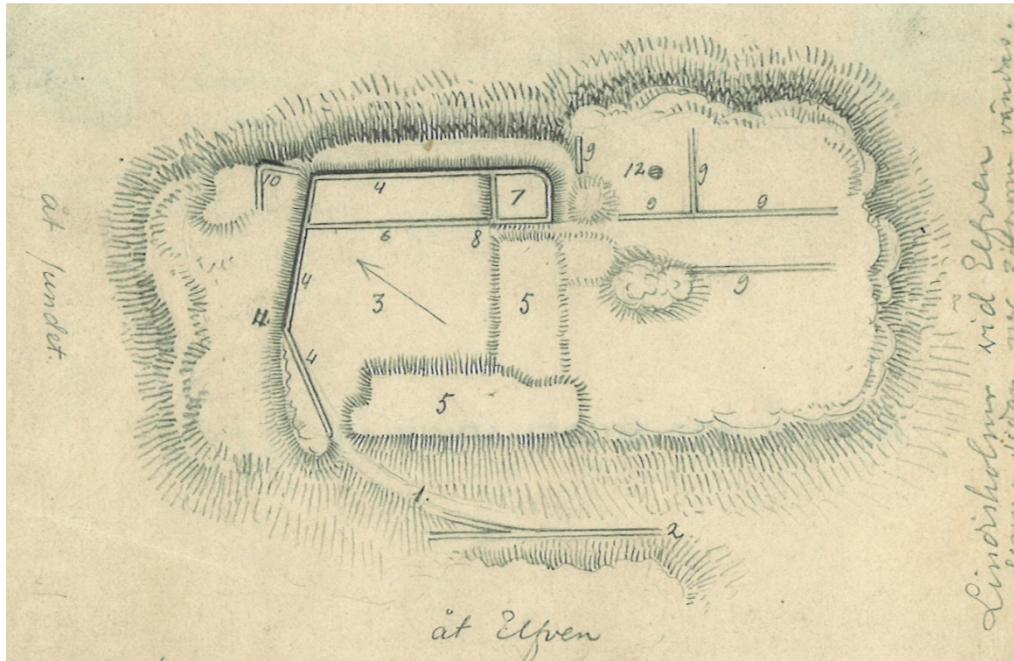
Figur 3. Slottsberget sett österifrån som det såg ut år 1864. Blyertsteckning av Gustaf Brusewitz. GSM arkiv.

Figur 4. Plan Ritning öfver en del af Lindholmen, belägen vid Götha Elf och Hisingsön tillika med det derå anlagda Batteriet, afmät År 1789. Explication A. Krut logementer, byggde bjelkar och planchor samt täcte med torf, B. Nedslagne pålar för at hålla jorden fast vid Bröstvernet som eljest skulle nedfalla i anseende till kullens branthet, C. Upkastade ruiner af ett gammalt Slott, D. En gammal igen fylld Brunn. Uppmätt och ritad av Petter Dahlbom 29 augusti 1789. Krigsarkivet 042-4037-465b.

I samband med det så kallade Teaterkriget 1788-1789 mellan Sverige och Danmark rustades Göteborgs försvar upp. 1789 anlade löjtnant Adolf F. Rosensvärd, ”på Gustaf III:s befallning” ett artilleribatteri med 16 kanoner uppe på Slottsberget. Strategiskt valdes platsen för att försvara bland annat det dyrbara göteborgska skeppsvarvet. Konduktör Petter Dahlbom mätte in och ritade upp detaljrika planer och profiler på platsen (omslagsbild, figur 4 och 11).

Det har tidigare antagits att artilleriets kanoner endast var uppställda bland de medeltida ruinerna på Slottsbergets krön. Dahlboms ritningar, som hittills är

Figur 5. Plan över Slottsbergets ruiner från 1864. 1. Uppgång på berget, 2. En mur eller ett bröstvärn, 3. Borggården, 4. Bröstvärn, 5. Jordverk/vallar, 6. Spår av murar, 7. Måhända ett torn, 8. Genomgång, 9. Murar i marken, 10. Ett slags bastion, 11. Lägre afsats av berget, 12. Brunn. Blyertsteckning av Gustaf Brusewitz. GSM arkiv.

opublicerade, avbildar dock en välbefäst anläggning, inklusive ett bröstvärn på den norra delen av berget (omslagsbild, figur 4 och 11).

I början av 1860-talet rekognoserade Gustaf Brusewitz platsen och gjorde då två små men detaljrika blyertsteckningar över ruinerna i det skick de då befann sig (figur 3 och 5). Några år senare, 1875 besökte Wilhelm Berg platsen och fann bevarade vallar på berget, men arbetet med att röja bort ruinerna för att anlägga bebyggelse hade redan börjat. Någon antikvarisk undersökning av murarna, eller tillvaratagande av fynd gjordes aldrig i samband med detta. "Här ödelades sålunda allt utom hvad som möjligen ännu torde finnas qvar under arbetarebostäderna" (Berg 1902).

Den nuvarande bebyggelsen på Slottsberget härrör alltså från gamla varvsarbetarbostäder från 1870-talet. Genom den övre bebyggelsen löper en gata i öst-västlig riktning som i väster svänger av söderut och leder ner mot lägre belägna avsatser på berget. Gatan är omgiven av tomter med fritt liggande bostadshus av trä. Idag finns inga synliga lämningar av slottet ovan mark.

TIDIGARE FYND OCH UNDERSÖKNINGAR

Harald Wideen vid Göteborgs historiska museum grep sig an med en arkeologisk undersökning på Slottsberget 1962-63. Sju schakt grävdes ut, placerade främst på norra delen av berget med Brusewitz ritningar som vägledning. Vid detta tillfälle framkom murar ”av primitiv beskaffenhet, stora dimensioner och anlagda på berget” vilka bedömdes vara lämningar av 1300-talets befästning. Man fann även tegelkonstruktioner med murtegel ”av den för medeltiden och 1500-talet utmärkande sorten” samt en stenskodd brunn på nordöstra delen av berget (Wideen 1963; 1964).

År 1990 gjorde Göte Nilsson Schönborg vid Göteborgs stadsmuseum en schaktövervakning på fastigheten Lindholmen 7:7 i samband med tillbyggnad på tomten. Fastigheten är belägen på nordvästra delen av berget. Murrester från borganläggningen framträdde i båda provgroparna i form av en nord-sydlig mur som i vinkel anslöt till en väst-östlig mur. Den senare var delvis synlig i det befintliga boningshusets källare. Murarna var lagda av natursten, murade med kalkbruk uppblandat med träkol och snäckskal, ca 1,30–1,50 m breda, bevarade till ca 2 meter höjd och anlagda direkt på berget. Murarnas placering överensstämde väl med Brusewitz dokumentation (Figur 5 och 10) och tolkades som murar tillhörande Lindholmens medeltida slott (Nilsson Schönborg 1990).

Våren 1992 påträffades en av kanonerna från 1700-talets artilleribatteri vid schaktningsarbeten nedanför norra sidan av Slottsberget. Kanonen var av järn och cirka 180 cm lång. Fyndet gjordes inte i samband med någon arkeologisk undersökning.

GRÄVNINGSIAKTTAGELSER

Vid en jämförelse av Brusewitz teckningar och tidigare arkeologiska undersökningar förväntades bevarade byggnadslämningar träffas på i framför allt den nord-västra delen av undersökningsområdet. Detta visade sig överensstämma bra med de murar som hittades. Fotografierna visar den bevarade överkanten av en mur byggd av natursten som löper i nord-sydlig riktning. Muren befinner sig på den västra sidan om gatan, direkt söder om den krök där vägen svänger av mot söder (figur 6-9).

Figur 6.
Överkanten av den
mur som framkom
i västra delen av
undersökningsområdet.
Mot sydväst. Foto
Thomas Henricson.

Figur 7. Del av murens överkant. Mot väster. Foto Thomas Henricson.

Figur 8. Exempel på det stortegel som påträffades i schaktet. Foto Thomas Henricson.

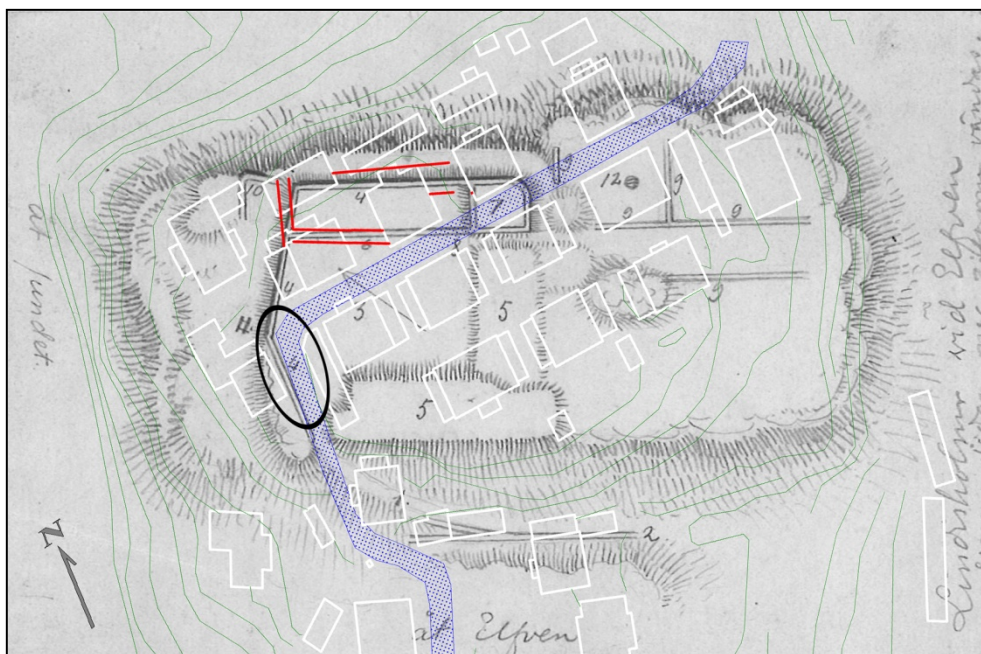
Figur 9. Nordvästra delen av det undersökta området med murens överkant synlig på västra sidan av gatan. Antikvarie Mona Lorentzson i bild. Mot norr. Foto Thomas Henricson.

Schaktningsövervakningen visade också att det längs hela sträckan fanns gammalt byggnadsmaterial, såsom byggsten, tegelskrot, tegelfragment och inblandning av murbruk i jorden. Murteglet har lite skilda mått, men består i huvudsak av så kallat stortegel, vilket är typiskt för medeltida byggnader, men som även användes fram till 1600-talet (figur 8; bilaga 1).

Två tegelstenar av olika storlek samt en liten mängd kalkbruk togs tillvara. Inga föremålsfynd påträffades.

TOLKNING OCH DATERING

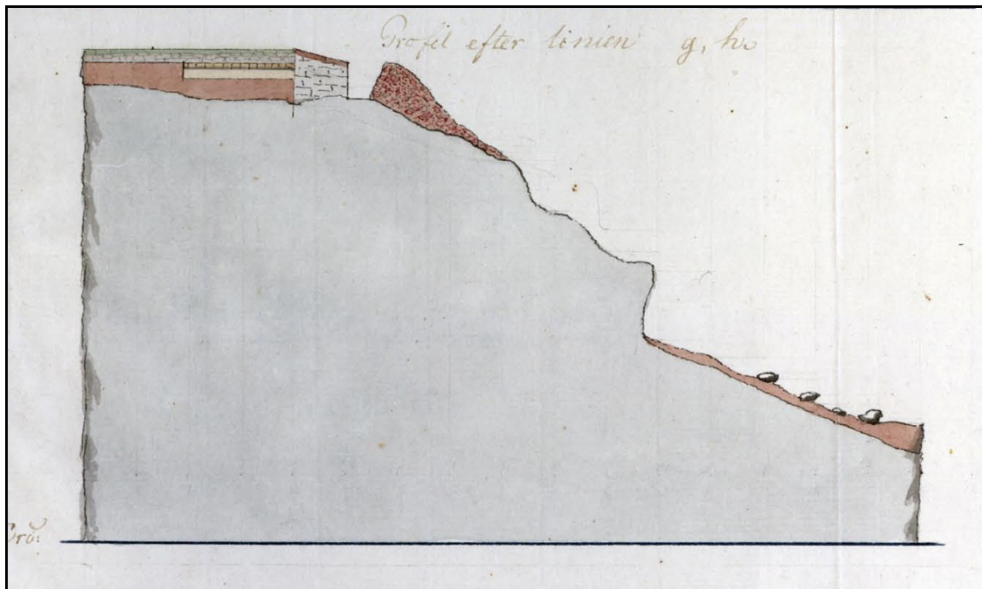
Vid förundersökningen framkom överkanten av en stenmur på den plats där Brusewitz dokumenterat ett bröstvärn på 1860-talet. Detta bröstvärn, som då var synligt ovan mark, förmodades ha tillhört Lindholmens medeltida slott, men som förmodligen istället tillhörde batteriet från 1789. Att bergskrönet har fungerat som batteri var känt vid tidigare undersökningar, men man har trott att det endast utgjorde uppställningsplats för kanonerna i detta sammanhang, samt att dessa eventuellt även orsakat åverkan på de medeltida murarna (Wideen 1964).

Figur 10. Gustaf Brusewitz planritning med rektifierade moderna geodata. Området där man träffade på den bevarade muren är inom den svarta ovala markeringen. Modern bebyggelse är utmärkt med vitt, undersökningsområdet blått och murarna från tidigare undersökningar rött. Gröna linjer är höjdkurvor.

På Petter Dahlboms hittills opublicerade ritningar från 1789, som finns på Krigsarkivet, syns emellertid tydligt att man anlagt rejäla golv och bröstvärn till kanonerna (figur 4, 11-12). Sannolikt användes slottsruinens redan existerande planlösning, samt även medeltida byggnadsmaterial, till detta bygge. Således kan stenmuren som framkom vid denna förundersökning antas vara medeltida grundmurar till Lindhomens slott.

I norra delen av figur 4, utmärkt med bokstaven C, finns ett rödaktigt ”grusigt” område uttritrat som ungefär följer formen på utsidan av 1700-talets bröstvärn, och som beskrivs av Dahlbom som ”upkastade ruiner af ett gammalt Slott.” Dessa raserade murrester finns även utmärkta på hans profilritning över detta område (figur 11). Vid ytterligare granskning tillhör troligtvis även det lite ojämna murpartiet i mitten av figur 12 den medeltida slottsruinen, eftersom det ej finns utsatt på planritningen (figur 4). Stenarna i batteriets murar, till vänster på bilden, är dock ritade i samma färg och form och kan på grund av detta eventuellt vara återanvänt medeltida byggnadsmaterial.

Figur 11. *Profil efter linjen g, h* (jämför figur 4). Utsnitt ur P. Dahlboms ritningar över Lindholmen 1789. Batteriet kan ses uppe till vänster och de gamla slottsruinerna strax utanför, vid bergskränet. Krigsarkivet 042-4037-465c.

Figur 12. *Profil tagen genom uppgången efter linien i, k.* Öst-västlig profil av batteriet mellan punkterna i-k, jämför figur 4. Utsnitt ur P. Dahlboms ritningar 1789. Krigsarkivet 042-4037-465c.

Vid en jämförelse med Dahlboms ritningar är alltså den mur som Brusewitz dokumenterade (figur 5, nr 4) troligtvis egentligen bröstvärn från 1789. Likväl avbildar förmodligen andra detaljer av ritningen delar av det medeltida slottet, så som 5) jordverk/vallar, 9) murar i marken, 10) bastion och 12) den gamla brunnen.

Förutom bevarade murar förekom dessutom byggnadsmaterial daterat till medeltid längs hela undersökningsområdet. Murteglet som påträffades (figur 8; bilaga 1) är av relativt stora format, så kallat stortegel, vilket ofta tillskrivs medeltida sammanhang, men som även kan förekomma fram till 1600-talet (Nilsson Schönborg 1992; 2006).

Med tanke på att de murar som var bevarade ovan mark röjdes bort på 1870-talet så kan det mycket väl vara så att det inte längre finns några byggnadsrester kvar från 1700-talets artilleri, men man bör ändå ha denna byggnad i åtanke vid eventuella framtida undersökningar.

Undersökningsresultatet bekräftar att det under nuvarande marknivå alltför jämt finns välbevarade bebyggelselämningar av Lindholmens medeltida slottsruin, som nämns i de skriftliga källorna från 1300-talet. Möjligen även av ett artilleribatteri från Gustaf III:s tid.

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Iakttagelserna visar att det inom området finns välbevarade rester av Lindholmens medeltida slott, från cirka 1250 till ca början av 1300-talet, samt från ett artilleribatteri från Gustaf III:s tid. Det är därför viktigt att markingrepp som i framtiden görs inom fornlämningsområdet, och i anslutning till detta, sker under antikvarisk kontroll.

LITTERATUR

Berg, Wilhelm. 1902. *Elfsborgs slott*. I. Slottets historia. Göteborg.

Brusewitz, Gustaf. 1864. *Elfsyssel – Historiska minnen*. Göteborg.

Ekre, Rune. 1992. "Västergötlands medeltidsborgar." I: *Borgar från forntid och medeltid i Västsverige*. Red. S. Andersson m.fl. Göteborgs arkeologiska museum.

Nilsson Schönborg, Göte. 1990. *Rapport över arkeologisk schaktningsövervakning vid Lindholmen, Lundby socken, Göteborg, april 1990*. Borgruin, Medeltid. Göteborgs historiska museum.

Nilsson Schönborg, Göte. 1992. "Medeltida byggnadstegel i västra Sverige. Om 1200- 1300-talens tegelarkitektur i svensk-norsk gränsbygd". I: *Borgar från forntid och medeltid i Västsverige*. Red. S. Andersson m.fl. Göteborgs arkeologiska museum.

Nilsson Schönborg, Göte. 2006. "Murtegel i 1600- och 1700-talets Göteborg." I: *Fästningen Göteborg. Samlingar till staden arkeologi*. Red. C. Bramstång. Mölndal: Riksantikvarieämbetet.

Wideen, Harald. 1963. *Redogörelse för provgrävning på Lindholmens Slottsberg i Göteborg 1962-1963*. Göteborgs historiska museum.

Wideen, Harald. 1964. "Provgrävning på Lindholmens slottsberg 1962-1963." I: *Göteborg förr och nu. Göteborgs hembygdsförbunds skriftserie*. III. Red. A. Bothén. Göteborg.

Bilaga 1. Fyndtabell Slottsberget, Lindholmen

Fyndnr	Sakord	Material	Antal	Beskrivning	Anm:
001	Murtegel	Tegel	1	Rött tegel, 280x120x80 mm	
002	Murtegel	Tegel	1	Rött tegel, 120x115x60 mm	Avbruten, ursprungligt längdmått okänt
003	Murbruk	Kalkbruk	2		